

תוכן העניינים

ז	רשימת קיצורים לספרי לוינס
	ז'ואל הנסל
ט	פתח דבר
	ז'ואל הנסל
1	משמעות העשייה הדתית: טקסט 'טרומ־תלמודי' של עמנואל לוינס
	עמנואל לוינס
4	משמעות העשייה הדתית

חלק ראשון: פילוסופיה ופנומנולוגיה

	קסבייה טילייט
11	עמנואל לוינס: בעיות הסובייקטיביות
	ג'פרי אנדרו ברש
27	על ההבחנה ועל הבין־סובייקטיביות אצל מרל־פונטי ולוינס
	ז'ואל הנסל
39	'כאן ועכשיו': מקום וסובייקטיביות בכתביו הראשונים של לוינס
	אנצו נפי
48	לוינס ומשבר הישות בספרות המודרנית: בודלר, רמבו ואחרים
	אדואר (ידידיה) רוברכטס
69	לוינס והבריאה ביכוליות ואינסוף'

חלק שני: אתיקה ופוליטיקה

	מארי־אן לסקורה
89	'אחר־ך': מבחנים אתיים בסבך החיים

- פרנסואה קופנס
 104 תבונה פוליטית ונבואה: כיצד מצווה עלי האחר?
 ז'ורז' הנסל
 119 אתיקה ופוליטיקה בהגותו של עמנואל לוינס
 ז'אן פרנסואה ריי
 157 מה עלי לעשות בצורה צודקת? לוינס, הוגה של הצדק

חלק שלישי: יהדות

- שלים רוזנברג
 169 על מושג האינסופיות ורבדיו
 שלמה מלכה
 178 ישראל סלנטר ועמנואל לוינס: חכמת העולם
 שמואל ויגודה
 185 בְּשָׁמִי גֵן הַעֵדֶן הַרְאִשׁוֹנִים: ההלכה במשנתו הפילוסופית
 של עמנואל לוינס
 אליזבט גולדוין
 216 לוינס כ'תלמיד התורה'
 זאב הרוי
 231 לוינס על ייעודה של הפילוסופיה היהודית
 רשימת המשתתפים לפי סדר הופעתם בקובץ
 237

פתח דבר

זואל הנסל

קובץ זה כולל חלק מן ההרצאות שנישאו במהלך הכנס הבינלאומי 'לוינס בירושלים: פרשנויות פילוסופיות ופרספקטיבות דתיות', שהתקיים בימים 20-23 במאי 2002 באוניברסיטה העברית בירושלים. לראשונה בישראל, הוקדש כנס שלם ליצירתו של לוינס ונטלו בו חלק כארבעים מומחים מישראל, צרפת, בלגיה, הולנד, גרמניה, איטליה, אנגליה, בלרוס וארצות הברית. ימי הכנס צוינו גם בשני אירועים: תערוכה ובה עשרים וחמישה צילומים של לוינס ורעייתו, ראיסה, וערב שהוקדש ל'לוינס, האדם' ונערך באולם העצמאות של האוניברסיטה העברית בהר הצופים.

במהלך הערב הזה, שהשתתפו בו כאלף איש, נשאו דברים הפרופסור משה ארז, סגן נשיא האוניברסיטה העברית; מר זיאק הונצינגר, שגריר צרפת בישראל באותה עת; חברת הכנסת קולט אביטל; הפרופסורים שלום רוזנברג, ז'ורז' הנסל ומארייאן לסקורה, וכן ד"ר זואל הנסל ומר שלמה מלכה. שלום רוזנברג סיפר בהרצאתו על דמותו של שושני, מורה הדרך הגאוני והמסתורי שהודות לו נכנס לוינס לעולם התלמוד.

בביוגרפיה שכתב על לוינס¹ סרטט שלמה מלכה תמונה מאירת עיניים של אותו ערב וציטט שניים מן הדוברים: שגריר צרפת, שהעלה על נס את לוינס כ'הוגה שלא ניתן לכלוא אותו בשום קטגוריה, רחבה ככל שתהיה, שכן הוא ידע לתמצת וגם לפתוח לממד אחר מכלול של מורשות, וגב' קולט אביטל שציינה כי לוינס הפך ל'ידמות מפתח בתרבות הישראלית'.

הערב הסתיים בהקרנת בכורה של סרט תיעודי, שהופק לרגל יום הולדתו השמונים של לוינס. בסרט מעלה לוינס את זכר ידידו, ד"ר הנרי נרסון

* אבנר להב תרגם את המאמרים מאת עמנואל לוינס, זואל הנסל, קסבייה טלייט, ג'פרי אנדרו ברש, אנצו נפי, אדואר רוברכטס, מארייאן לסקורה, פרנסואה קופנס, ז'ורז' הנסל, זיאן פרנסואה ריי ושלמה מלכה.

1 'Levinas à Jérusalem', S. Malka, *Levinas. La vie et la trace*, Paris 2002, p. 291, בפרק שכותרתו: 'Levinas à Jérusalem'

(Nerson), ומספר על חוויותיו ב־*Ecole Normale Israélite Orientale*, מוסד שאותו ניהל במשך יותר משלושים שנה. והוא מסכם את דבריו בפרשנות על הנוסחה הליטורגית 'מודים אנחנו לך' [...] על שאנו מודים לך,² לאור הטקסטים התלמודיים.

הכותרת 'לוינס בירושלים', המציינת את מקומו הגיאוגרפי של הכנס, מעוררת למחשבה חדשה על אודות הקרטוגרפיה המקובלת של חיי לוינס ויצירתו. יחד עם קובנו, עיר ההולדת הליטאית, שטרסבורג שבה למד פילוסופיה, פרייבורג 'עיר הפנומנולוגיה'³ ופריז שבה בילה את רוב שנותיו, נמצאת ירושלים בין המקומות שסימנו את מסלולו של לוינס.

השפעתה של ירושלים על חייו הורגשה עוד בשנות ילדותו, באותן חוויות שהוא כינה 'קדם פילוסופיות'. בנוסף לקלסיקונים הרוסיים ולתיאטרון של שייקספיר היו הכתבים בכתב המרובע מקור יניקה למחשבתו. יחד עם הרוסית, היידיש והגרמנית, נמנית העברית עם השפות שבהן התחנך לוינס הצעיר. מוקדם מאוד סיפק לו חינוכו הלשוני גישה לתנ"ך ולספרות העברית המודרנית, וחינוך זה נמשך ללא הפסקה גם כשעזבה המשפחה את קובנו לחרקוב במהלך מלחמת העולם הראשונה והמהפכה הרוסית. עם שובו לקובנו ב־1920 השלים לוינס את לימודי התיכון שלו באחד מאותם בתי ספר עבריים שפרחו באותה עת במזרח אירופה.

בליטא של ראשית המאה העשרים לא יועדה עוד העברית רק ללימוד ולליטורגיה. פלג שלם של הנוער היהודי, שספג את האידאלים הציוניים ואת רוח ההשכלה, עסק בה כבשפה שתחייתה סימנה את עלייתה של תרבות חדשה. נטיית לבו של לוינס לביאליק ולעגנון,⁴ ההנאה הגלויה שבה הוא משתמש בנוסחים ישראלים טיפוסיים,⁵ ואפילו פרשנותו התלמודית – כל אלה נושאים את חותמו של המגע המוקדם עם העברית כשפה חיה. עבור לוינס לא הייתה ירושלים מעולם מקום של שהייה ושל השתרשות, אולם מאז 1952, השנה שבה ביקר בישראל לראשונה, הוא ערך בה ביקורים

2 צירוף הנוסחאות המופיעות בראשיתה ובסיומה של התפילה 'מודים דרבנן'. אפשר למצוא פירוש למוטיב ליטורגי זה במסכת סוטה מ ע"א.

3 זה הביטוי שלוינס השתמש בו כדי לתאר את האווירה ששררה בפרייבורג, שבה שימש עוזרו של הוסרל ובה למד בשיעוריו של היידגר במשך החורף 1928-1929. ראו בנושא זה את אחד ממאמריו הראשונים, שכותרתו 'Fribourg, Husserl et la phénoménologie', *Revue d'Allemagne et des pays de langue allemande*, 5e année, n° *Les imprévus de l'histoire*, Paris 2000, 43 (15 mai 1931), pp. 403-411 pp. 81-92

4 ראו 'Agnon – poésie et résurrection', שמות פרטיים (1987), עמ' 11-12.

5 ביטויים כגון 'אין ברידה'.

ראויים לציון. על פי הזמנתו של נשיא המדינה ביקר לוינס בירושלים ב-1979 כדי לשאת הרצאה על 'ההתבוללות והתרבות החדשה'.⁶ התדירות שבה מופיעה ירושלים בכתביו מאפשרת לאמוד את הקשר האמיץ שחש למקום הזה, בממד הכפול שמעניקים לו הטקסטים התלמודיים: האנכי והאופקי, השמימי והארצי. באחת מקריאותיו התלמודיות⁷ הוא מעלה את דמותה של ירושלים השמימית, 'גובה המקום הזה, האור ותכלת הרקיע הזה שאין שני לו!'. בעיניו זו נהרה ייחודית המבטאת את מה שיוצר את מצוינותה של קריה זו: 'חקר התורה ותרבות התורה'. בפיו של לוינס השם 'תורה' אינו מצביע על טקסט דתי אלא על משנה של צדק, שמימושה הוא טעם קיומן של הציונות ושל מדינת ישראל. בדומה לכך, ירושלים איננה 'סמל תיאולוגי' אלא 'קריה ממשית'.⁸ הוא מזכיר לאלופי הגאולה האישית והאוטופיה, שירושלים הארצית היא 'הפרוזדור שאין לעוקפו אל ירושלים השמימית', המקום שבו חייב להתגבש אותו 'מדע של החברה ושל חברה אנושית במלואה' שהוא ייחל לו בכל מאודו.⁹

לדידו של לוינס היו אמורים המוסדות האוניברסיטאים הישראליים, והאוניברסיטה העברית בפרט, למלא תפקיד מרכזי בפיתוחו של מדע זה.¹⁰ בעיניו קידומה של 'תרבות חדשה', היונקת מן המקורות היהודיים והפתוחה אל העולם המודרני, היה עצם משמעותה של הציונות. אולם באופן פרדוקסלי ולמשך זמן רב, יצירתו לא עוררה בישראל אלא הדים מועטים בלבד. אף על פי שהיא נודעה ונלמדה בעולם כולו וגם תורגמה ליותר מעשרים שפות, הגיב אליה הציבור הישראלי באדישות יחסית. הועלו סיבות מגוונות כדי להסביר את ההתעלמות הזאת: עליונותה של המסורת האנגלוסכסית בחוגים הפילוסופיים הישראליים והאלרגיה שלהם למטפיזיקה; אופייה הצרפתי המהותי של הגותו של לוינס, שניזונה עוד בשנות שהייתו בטרסבורג מקריאתם של דקרט, מלברנש (Malebranche), מן דה בירן (Maine de Biran) וברגסון; ומוזרות ספרו 'קריאות תלמודיות' בעיני הדוגלים בלימוד המסורתי הנהוג בבתי המדרש והשיבות, כמו גם בעיני חסידי הביקורת הפילולוגית וההיסטורית הנהוגה בהרחבה בחוגים לחקר והמקרא והתלמוד באוניברסיטאות הישראליות.

6 הרצאה זו פורסמה בספרו מעבר לפסוק (1982).

7 'ערי מקלט' ('Les villes refuges'), מעבר לפסוק, עמ' 69.

8 שם, עמ' 54.

9 שם, עמ' 70.

10 ראו Quatre lectures talmudiques, Paris 1968, introduction, p. 24. ראו גם את מאמרו של זאב הרוי בקובץ זה.

עבור אלה שהיו עדים לאותן שנות מדבר היווה הכנס 'לוינס בירושלים' מעשה של תיקון ואפילו של תשובה.¹¹ היה בו גם כדי לאשש את קיומה של תופעה מפתיעה מאוד ביחס לפילוסופיה כה קשה ומורכבת כפילוסופיה של לוינס: תפוצתה מעבר לחוגים האקדמיים בקרב קהל רחב.

תרגומן לעברית של יצירות לוינס מילא תפקיד מרכזי בהרחבת השפעתה של הגותו בישראל. מפעל התרגום נחנך ב־1995 בהוצאתו לאור של ספרו 'אתיקה והאינסופי'.¹² במהלך החודשים שקדמו לכנס 'לוינס בירושלים' היה תרגומן העברי של הקריאות התלמודיות¹³ לרב־מכר בישראל. במהלך 2004 תורגמו לעברית ופורסמו שני טקסטים חשובים של לוינס: 'אלהים והפילוסופיה'¹⁴ ו'הומניזם של האדם האחר'.¹⁵ ולקראת סופה של אותה שנה ראה אור כרך נוסף של קריאות תלמודיות בשם 'קריאות תלמודיות חדשות'.¹⁶

הגותו של לוינס, בהיותה יצירתו של אדם ששלל מאז ומתמיד כל ניסיון לתחום אותה בקטגוריה כלשהי, פותחת פרספקטיבות חדשות לחברה ישראלית, המתאפיינת במתחים בין דתיים לחילונים, בין אדוקים לליברלים, בין תנועת העבודה לרוויזיוניסטים, בין אשכנזים לספרדים. בהיותה זרה לכל הפיצולים הללו, זוכה יצירה זו להערכה הן בקרב החוגים שומרי המצוות והן בקרב אלה שאינם מקפידים על המצוות ומחפשים גישה חדשה אל המסורת היהודית. בהקשר הישראלי שבו הדיון האינטלקטואלי מקבל לעתים קרובות צביון אידאולוגי ומגמתי, עוררה יצירתו של לוינס – הנותנת עדיפות לאתי בלא לשלול את הפוליטי – את עניינם של קוראים מכל החוגים ומכל הזרמים.

הרב־גוניות שאפיינה את קהל הקוראים של הקריאות התלמודיות אפיינה גם את הציבור שנהר לימי הכנס על לוינס. אולם כמארגני הכנס, אף ששמחנו על עוצמתה של 'אופנת לוינס', רצינו גם להראות שהתקבלותו של הפילוסוף בישראל אינה נובעת מהתלהבות חולפת. שכן עוד בשנות השמונים החלה להיווצר, ביוזמתה של קבוצת אקדמאים, תנועה מצומצמת אך יעילה של הפצת יצירתו. במהלך העשור האחרון נלמדה הגותו של לוינס בכל האוניברסיטאות הישראליות העיקריות, וכיום מתפרסמות עבודות

11 הפרופסור מרסל דיבואה, שהיה ראש החוג לפילוסופיה של האוניברסיטה העברית בשנה (1982) שבה הוזמן לוינס, נקט ביטוי זה במהלך מושב הכנס שבו שימש יושב ראש.

12 בתרגומם של אפרים מאיר ושמואל ראם, ירושלים תשנ"ה.

13 תשע קריאות תלמודיות, תרגם דניאל אפשטיין, ירושלים ותל אביב תשס"א.

14 טקסט יסודי של לוינס, מבוסס על *De Dieu qui vient à l'idée*, תרגמו דניאל אפשטיין ועמית עסיס, תל אביב תשס"ד.

15 תרגמה לעברית סמדר בוסתן, ירושלים תשס"ד.

16 תרגם לעברית דניאל אפשטיין, ירושלים ותל אביב תשס"ה.

אקדמיות העוסקות ביצירתו במספר הולך וגדל, הן מצד חוקרים ותיקים והן מצד דוקטורנטים צעירים. כאשר יזמנו מפגש בין החוקרים הישראלים לבין המומחים האירופים או האמריקאים לתורתו של לוינס, הייתה כוונתנו, בין השאר, לגרום לכך שיכירו בעולם טוב יותר הן את מצב לימודי לוינס בישראל והן את תנופתם החדשה והמרשימה.

עבור ישראלים רבים, שגילו את לוינס דרך הקריאות התלמודיות, הוא נתפס קודם כול כהוגה יהודי, כלומר כפרשן מקורי של טקסטים מסורתיים. ובהתחשב במיקומו של הכנס ובכותרתו, היה זה אך טבעי שתוקדש בו תשומת לב רבה להיבט היהודי של יצירתו. יחד עם זה נדרשנו גם להבליט את מעמדו של לוינס כפילוסוף, כפנומנולוג וכהוגה של אתיקה שמקורה במורשת התנ"כית ובהיבט היא בעלת תוקף אוניברסלי.

קובץ זה נועד להעניק לקהל הישראלי מבט מקיף ככל האפשר על יצירתו העשירה והמגוונת של לוינס. המאמרים המקובצים בו מציגים את מכלול המשלבים המרכיבים יצירה זו: הכתבים הפילוסופיים, הכתבים היהודיים, הקריאות התלמודיות, העיסוק בנושאים אקטואליים, העמדות הפולמוסיות לעתים ביחס לזרמים או לאידאולוגיות בנות זמננו (סטרוקטורליזם, פסיכואנליזה, מרקסיזם, אתנולוגיה, מדעי הדתות ועוד). לצד יצירות של לוינס שהפכו לקלסיקה, כגון 'כוליות ואינסוף' או 'אחרת מהיות ומעבר להוויה', ביקשנו להבליט גם טקסטים ידועים פחות, למשל כתביו הראשונים של לוינס מהשנים 1930-1940, שכבר בהם הוא מוכיח שליטה פילוסופית אמיתית. חיבורים אלה שופכים אור על התהוות יצירתו בעודם מעמידים את בעיית התפתחותה: כיצד התבצע המעבר מאותם כתבים ראשונים, שבהם תופסות החירות והסובייקטיביות מקום מרכזי, אל האתיקה של האחריות לזולת השלטת בכתבי הבגרות שלו?

בשנים שלפני מלחמת העולם השנייה עדיין לא נכנס לוינס לעולמו של התלמוד. כקוראם של ברגסון, הוסרל והיידגר, הוא יצר אז בעיקר כתבים פילוסופיים. עם זאת, הממד היהודי מעולם לא נעלם לגמרי מיצירתו. על כך מעיד 'משמעות העשייה הדתית',¹⁷ מאמר שפורסם ב־1937, עשר שנים לפני מפגשו עם מר שושני האגדי. מאמר זה, המוצג כאן לראשונה בתרגומו העברי לקורא הישראלי, מבהיר את הדרך שבה הוגה לוינס את הטקס

17 הודפס בתוך *L'Univers israélite – Journal des principes conservateurs du judaïsme Cahiers du Judaïsme, Philosophie* הייתה לי הזכות לפרסם מחדש את המאמר הזה ב־*et mystique* (עורכים: זואל הנסל וז'אן באומגרטן, גיליון 6, חורף 1999-2000, עמ' 74-75). השתתפתי גם בפרסום התרגום האנגלי של המאמר, שהופיע ב־*Modern Judaism* 25 (3) 2005, pp. 285-289.

היהודי כ'השהיה' של יחס הדבקות הטבעי שלנו לעולם, תמה שהוא יחזור אליה ויפתח אותה בשנים שלאחר מלחמת העולם השנייה.

לקובץ שלפנינו שלושה חלקים: חלק ראשון – פילוסופיה ופנומנולוגיה; חלק שני – אתיקה ופוליטיקה; חלק שלישי – יהדות. שאלות מרכזיות משמשות כקו מחבר בין המאמרים המרכיבים את המכלול: יחסו של לוינס להוסרל ולהידגר; בעיית הסובייקטיביות; בין-סובייקטיביות ואחרות; השלישי, הצדק והמדינה; הציונות ומדינת ישראל; תיאולוגיה ודת; פרשנותו התלמודית של לוינס; יחסו למוסר היהודי הקלסי; תפיסתו את ההלכה; מקומו בקרב הפילוסופיה היהודית.

לוינס הושפע מן הפנומנולוגיה כבר בראשית מסלולו הפילוסופי. בשנים 1928-1929, כאשר שהה באוניברסיטת פרייבורג, למד לוינס אצל הוסרל והידגר, ובשובו לצרפת מילא תפקיד מרכזי בהפצת יצירתם, שהייתה עד אז נחלתם של מתי מעט מחוץ לגבולות גרמניה. סימון דה בובואר סיפרה על התפקיד החשוב שמילאה הקריאה בספרו הראשון של לוינס, 'תיאורית האינטואיציה בפנומנולוגיה של הוסרל', בהכנסתו של סרט הצעיר אל עולמה של הפנומנולוגיה.¹⁸ ב-1961 הצהיר סרט בעצמו: 'באתי אל הפנומנולוגיה דרך לוינס'.¹⁹

לוינס לא הסתפק בכך שפירש את מוריו הרוחניים (הוסרל והידגר), הוא יצר כתבים מקוריים המשמשים עד היום ספרי יסוד. בשלב מוקדם מאוד נקט כלפי מוריו גישה ביקורתית, בפרט כלפי היידגר והאוונטולוגיה שלו, הזרה לכל אתיקה. בדרך זאת גיבש בהדרגה פילוסופיה חדשנית, המבוססת על קדימותו של האדם האחר. היום מוכר לוינס ברחבי העולם כהוגה של האחרות וכמפתחה של מטאפיזקה אתית ששינתה כליל את מהלך החשיבה הפילוסופית.

כדי להבליט היבטים מרכזיים אלה של יצירת לוינס, יעסוק חלקו הראשון של הספר בשאלות מן הסוג הפילוסופי והפנומנולוגי. שאלת הסובייקטיביות והבין-סובייקטיביות עוברת כחוט השני במאמריהם של קסבייה טילייט (Tilliet), ידיד אישי של לוינס ששמע תורה מפיו בשנים שלאחר מלחמת העולם השנייה במכללה הפילוסופית הנודעת של ז'אן ואל (Wahl); של ג'פרי ברש (Barash) המעמת בין לוינס למרל-פונטי; ושל זואל הנסל (Hansel)

18 סימון דה בובואר, (*The Prime of life*, translated by P. Green,) *La Force de l'âge* (Cleveland and New York 1962, p. 112). ספר זה של לוינס, שראה אור ב-1930,

הוכתר בפרס הצרפתי היוקרתי Je Prix de l'Institut.

19 Jean-Paul Sartre, 'Merleau-Ponty vivant', *Les Temps modernes*, octobre 1961 19 (*Situations*, translated by Benita Eisler, New York 1965)

המנתחת את הקשר האורגני שקובע לוינס בין הסובייקט למקום כבר בכתביו הראשונים. אנצו נפי (Neppi) מציג את 'משבר הישות', תוך שהוא מתבסס על היבט ידוע פחות של יצירת לוינס: האסתטיקה שלו והסתמכותו על הספרות המודרנית, החל מארתור רמבו ובודלר וכלה בפול ולרי ובלאנשו. אדואר רוברכטס (Robberechts), החוקר את מושג היצירה אצל לוינס, מאיר תכונה אופיינית בהגותו של לוינס: שימוש במושגים דתיים תוך כדי ערטולם מכל תוכן תיאולוגי והפניית הזרקור למשמעותם האתית.

חלקו השני של הקובץ מיוחד לאחד ההיבטים המקוריים ביותר של יצירת לוינס: הגישה החיובית שהוא נוקט כלפי הפוליטיקה.²⁰ בעודו הופך את האתיקה לפילוסופיה ראשונית, לוינס לא זלזל מעולם בתחום הפעולה הקיבוצית, ובשונה מפילוסופים רבים של המוסר, מעולם לא הבדיל בין 'הנפשות האצילות' הדואגות לטהרתן ובין 'הידיים המזוהמות' של המחזיקים בסמכות הפוליטית. עצם קדימותן של זכויות הזולת תובעת ממני שאדאג לשלישי – כלומר לאדם השלישי והרביעי והחמישי, שגם הם רעי.

אבל בטרם מתייחסים לקשר שלה עם הפוליטיקה, חשוב לחשוף את מקוריות האתיקה של לוינס. בכך עוסקת מארי-אן לסקורה (Lescourret) בשעה שהיא מפיגשה בין לוינס, הנציג המובהק של הפילוסופיה ה'קונטיננטלית', ובין הדמויות המרכזיות של המסורת האנגלו-סכסית: ברנרד ויליאמס, לודוויג ויטגנשטיין ומייקל דאמט (Dummett). מאמריהם של פרנסואה קופנס (Coppens), ז'ורז' הנסל וז'אן-פרנסואה ריי (Rey) דנים בפוליטיקה של לוינס, תוך שהם ניגשים אליה מזוויות שונות. קופנס מתמקד במתח שבין 'תבונה פוליטית' לבין 'נבואה' ושואל על אודות המשמעות שמעניק לוינס לנוסחה הקנונית 'אתונה וירושלים'. הנסל קובע הקבלה בין התפתחות הגותו הפוליטית של לוינס לבין התפתחותו הפילוסופית, החל ב'הרהורים אחדים על הפילוסופיה של ההיטלריוז' (1934) ועד שנות הבגרות. ריי מבהיר את תפיסת הצדק של לוינס, בעודו חושף את מקורותיה האפלטוניים והתלמודיים.

לוינס שילב בחייו כביצירתו את המסורת המטפיזית של המערב ואת המורשת האתית של ישראל. כדי להאיר את הקשר המורכב שהוא קובע בין ה'מקרא' לבין היוונים, נסב חלקו השלישי של הספר על היבטים שונים

20 הקשר בין אתיקה לפוליטיקה ביצירתו של לוינס היה נושאו של כנס בין-לאומי נוסף שהתקיים באוניברסיטה העברית, ביוני 2003. כנס זה אורגן על ידי ג'פרי ברש, ז'ואל הנסל ושלום רוזנברג, ונטלו בו חלק גם ז'אק טמיניו (Taminiaux), ז'אן-מישל סלנסקיס (Salanskis), סימון קריצ'לי (Critchley), ריצ'רד כהן (Cohen), פסקל דלום (Delhom) וז'ורז' הנסל.

של יחסו ליהדות. שלום רוזנברג בוחן את שורשי תפיסתו של לוינס את 'האינסופיות' הן בפילוסופיה-ב'הגיונות' של דקרטובפנומנולוגיה של הוסרל-הן בפילוסופיה היהודית בתזמנו - ובפרט ביכוכב הגאולה; יצירת המופת של פרנץ רוזנצווייג. הוא מנתח את הדימויים והמטפורות שלוינס משתמש בהם על מנת להביע את תפיסתו של האחר האינסופי והטרנסצנדנטי שמעבר לתפיסה ולהכרה: 'ההצפה והגלישה', 'העקבות', ועוד. כמו כן הוא משווה בין המחלוקת הימיי-בניימית בין רמב"ם לתומס איש אקווינס לבין העימות בין היידגר ללוינס בזמנו.

בהיותו בן לסביבה 'נאורה', לוינס התפעל עד מאוד מן המדע התלמודי שפרח בישיבות הליטאיות (בייחוד) תחת שרביטו של הגאון מווילנה. הוא פירש את 'נפש החיים' לרבי חיים מוולוז'ין, תוך שהוא חושף את התביעות האתיות המשתמעות מעולם הקבלה. שלמה מלכה ממקם מחדש את האתיקה של לוינס באותו הקשר ליטאי, כשהוא שואל על אודות הקשרים שטיפח לוינס עם תנועת המוסר של רבי ישראל סלנטר. בקריאות התלמודיות מפרש לוינס בדרך כלל טקסטים מתחום האגדה. בהומור אופייני הוא מסביר שבניגוד לאגדה, ההלכה מחייבת מערכת שרירים רוחניים שלא כל אחד ניחן בה.²¹ שמואל ויגודה חושף במאמרו את הגישה החיובית במובהק שלוינס נוקט גם כלפי ההלכה: 'משמעת' מחמירה היא תנאי 'לחיים האתיים'.²² אליזבת גולדוין בוחנת את שיטת הפרשנות התלמודית של לוינס שראה את עצמו כ'תלמיד של התורה'.

מרבית לסווג את לוינס בין נציגי העיקריים של הפילוסופיה היהודית המודרנית לצד הרמן כהן, מרטין בובר ופרנץ רוזנצווייג. ואולם הצהרותיו של לוינס מזמינות אותנו לנקוט בעניין זה משנה זהירות. במהלך דרישה עם ז'אן-פרנסואה ליוטאר (Lyotard), העמיד לוינס דברים על דיוקם: 'אינני הוגה יהודי באופן מיוחד. אני הוגה ותו לא'.²³ במקום אחר הוא מבהיר: 'אמת פילוסופית אינה יכולה להתבסס על סמכותו של הפסוק. על אותו פסוק להיות מוצדק מבחינה פנומנולוגית. אך הוא יכול לאפשר חיפוש אחר היגיון כלשהו. זה המובן שבו הביטוי "אתה פילוסוף יהודי" מתאים לי".²⁴ בכל מקרה, אין לזהות את הרהוריו על היהדות עם שיח דתי או עם מפעל מן הסוג התיאולוגי. בהתחשב בסייגים אלה סיכם זאב הרוי את הכנס 'לוינס

21 'פיתוי הפיתוי', תשע קריאות תלמודיות (לעיל הערה 13), עמ' 37.

22 ראו חירות קשה. תרגומו העברי של ספר זה עתיד לראות אור בקרוב בהוצאת רסלינג.

Autrement que savoir, Paris 1987, p. 83 23

Emmanuel Levinas. Qui êtes-vous?, entretien avec F. Poirié, Lyon 1987, p. 129 24

בירושלים' תוך שבחן את 'ייעודה של הפילוסופיה היהודית' לאור המשימה שבה ראה לוינס את עצם תכליתה של הציונות: 'לבטא ביוונית את העקרונות שאותם יוון לא ידעה'.

בשנת 2006 הייתה שנת המאה להולדתו של לוינס. תחת הכותרת 'מאה שנה עם לוינס', יוחדו כנסים באוניברסיטאות חשובות ברחבי העולם להיבטים שונים של יצירתו ונתקיימו אירועים בעלי אופי תרבותי ואמנותי. אירועי שנת המאה נפתחו בערב חגיגי בתיאטרון ירושלים ב-15 בינואר. השתתפו בו אישי ציבור, אנשי רוח ואמנים וקהל שמנה כ-1300 איש. למחרת היום, ובמשך חמישה ימים, נערך במכון ללימודים מתקדמים שבאוניברסיטה העברית הכנס הבין-לאומי 'מאה שנה עם לוינס: הדים של פילוסופיה'.²⁵ כחמישים מרצים מהארץ ומחו"ל נשאו בו דברים.

ברצוני להודות למוסדות הישראליים והצרפתיים שתמכו בכנס 'לוינס בירושלים': האוניברסיטה העברית, קרן קשת, המכון הצרפתי בתל אביב (שגרירות צרפת בישראל), מרכז המחקר הצרפתי בירושלים (CRFJ – CNRS), עיריית ירושלים, מרכז מופ"ת על שם ראיסה ועמנואל לוינס (ירושלים), משרד המחקר והמדע הצרפתי, הקרן החברתית היהודית המאוחדת (FSJU), קרן אלן דה רוטשילד, כל ישראל חברים.

ברצוני גם להביע הכרת תודה לאנשים שבזכותם התקיים הכנס 'לוינס בירושלים'. בראש ובראשונה לשותפי בארגונו: שלום רוזנברג (האוניברסיטה העברית), ריצ'רד א' כהן (University of North Carolina at Charlotte, USA), אמי בוגנים (כל ישראל חברים, פריז); לחברי הוועדה המדעית: ג'פרי א' ברש (Université de Picardie, France), רבקה הורביץ (אוניברסיטת בן-גוריון בנגב), זאב הרוי (האוניברסיטה העברית), אפרים מאיר (אוניברסיטת בראיילן); למרצים וליושבי ראש המושבים; לברכה אטינגר שהפיקה את תערוכת הצילומים של לוינס ורעייתו; לקתרין בן-גיאת מנהלת 'בית צרפת' שבו נערכו ימי הכנס ולצוותה.

הוצאתו לאור של ספר זה התאפשרה הודות לתמיכתם של Fonds Social Juif Unifié (פריז), המכון הצרפתי בתל אביב (שגרירות צרפת בישראל), ומרכז ראיסה ועמנואל לוינס, ירושלים והתכנית הבין-לאומית 'מאה שנה עם לוינס'.

²⁵ עורכי הכנס הזה היו זואל הנסל, שלום רוזנברג וסיריל אסלנוב (האוניברסיטה העברית); מאריאן לסקורה (אוניברסיטת מרק בלוך, שטרסבורג, צרפת); שמואל יגודה (מכללת יעקב הרצוג והאוניברסיטה העברית).

אבנר להב תרגם מצרפתית בכישרון רב ובאופן מדויק את מרבית המאמרים המופיעים בספר. תודה מיוחדת לנועם לסטר, העורך הלשוני של הספר ולאיילנה שמיר, רם גולדברג, יששכר אונא וחי צבר מהוצאת מאגנס.

אנו שמחים להגיש לקהל הישראלי את הספר הזה, המעיד על חיוניות הגותו של לוינס ועל השפעת יצירתו.

זואל הנסל

האוניברסיטה העברית

מרכז ראיסה ועמנואל לוינס, ירושלים